

INSTITUTE OF
LEADERSHIP &
SOCIAL ETHICS

De Hoopbarometer 1.0

Auteurs van dit rapport

Martijn Burger

Wetenschappelijk directeur Erasmus Happiness Economics Research Organisation
Universitair docent Industriële en regionale economie, Erasmus Universiteit Rotterdam

Emma Pleeging

Junior onderzoeker Erasmus Happiness Economics Research Organisation

Patrick Nullens

Directeur Institute of Leadership and Social Ethics
Hoogleraar Theologie en Ethiek, ETF Leuven

Steven van den Heuvel

Post doctoraal onderzoeker, Institute of Leadership and Social Ethics en ETF Leuven

Inhoudsopgave

Waarom een hoopbarometer?	4
De definitie van hoop	4
De dimensies van hoop	5
Empirisch onderzoek	8
Toepassingen van de hoopbarometer	20
Bijlage 1: Beschrijving sample	22

Waarom een hoopbarometer?

Hoop is een sterk motiverende drijfveer voor verandering en innovatie. Wanneer we hopen op een betere toekomst, betekent dit dat we verwachten dat verbetering mogelijk is. Hoop spoort ons aan om niet passief af te wachten, maar om actie te ondernemen. Hoopvolle mensen zijn zich bewust van hun doelen en wat zij kunnen doen om deze te bereiken. Wanhoop werkt daarentegen verlamkend; wie niet verwacht dat verbetering mogelijk is, zal het ook niet najagen.

Hoop helpt mensen bovendien omgaan met een snel veranderende en uitdagende omgeving. Zo blijkt uit onderzoek dat hoopvolle mensen zich makkelijker aanpassen aan een nieuwe situatie, tevredener zijn met hun leven en werk, productiever zijn, hogere academische en atletische prestaties behalen en meer gematigde politieke opinies vormen. Kortom, wie hoop en wanhoop in kaart kan brengen, krijgt daarmee inzicht in één van de belangrijkste vaardigheden en drijfveren van menselijk handelen, denken en voelen. Daarbij kan hoop een sterk tegenwicht bieden aan een cultuur van cynisme en maatschappelijke onvrede, waarin angst voor de toekomst en wat ons vreemd is, samen gaat met apathie en polarisatie.

Deze Hoopbarometer 1.0 heeft tot doel een richtlijn te bieden voor het meten van hoop in organisaties, steden, landen of andere groepen. Dit document geeft allereerst een overzicht van verschillende dimensies van hoop en een aantal methoden die de afgelopen decennia zijn ontwikkeld om deze te meten. Ook bevat deze eerste versie van de barometer een 'nulmeting' van de mate van hoopvolheid in de Nederlandse samenleving. Wetenschappelijk onderzoek en de praktijk komen vervolgens samen in richtlijnen en korte aanbevelingen voor de toepassingen van hooponderzoek.

De definitie van hoop

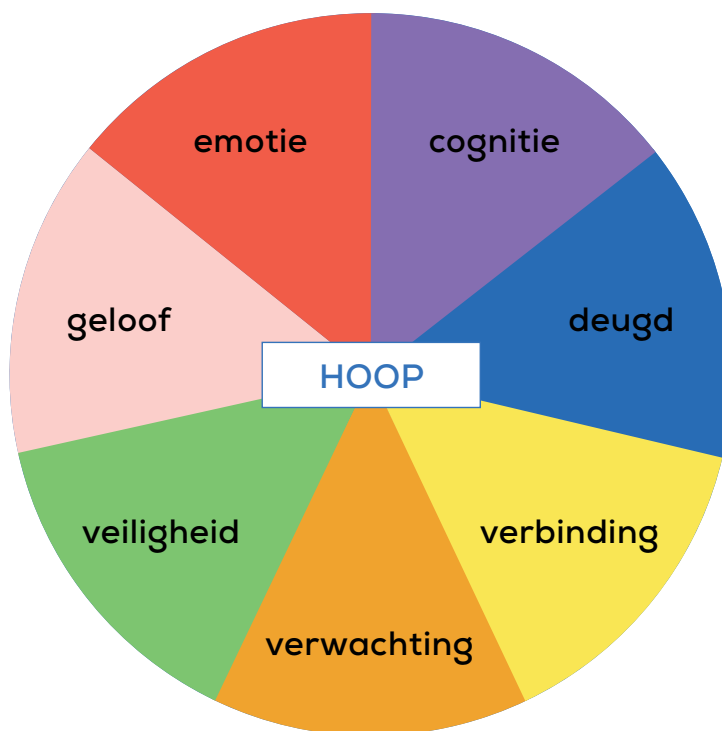
Hoop is een verlangen naar verbetering, waarvoor we bereid zijn te handelen, maar waarvan we nooit helemaal zeker zijn dat we het kunnen bereiken. Het is een bewustzijn van de spanning tussen de realiteit zoals die nu is, en het ideaal dat men voor ogen heeft. Hoop kan dus voortkomen uit onvrede of tijden van crisis. Tegelijkertijd is het ook een vorm van vertrouwen in onze omgeving; in de mensen

om ons heen of in iets dat groter is dan wijzelf. Hoop komt tot uiting in verschillende aspecten van ons leven; in onze overtuigingen, emoties, verwachtingen en relaties met anderen. Om recht te doen aan deze complexiteit, is de hoopbarometer opgedeeld in een aantal verschillende dimensies van hoop.

De dimensies van hoop

Er bestaan verschillende wetenschappelijke theorieën over hoop, waarin uiteenlopende aspecten van het concept worden belicht. Zo is hoop gedefinieerd als psychologisch kapitaal, als deugd, als emotie of als vertrouwen in anderen. Deze verschillende benaderingen komen deels overeen, maar benadrukken ook unieke dimensies van hoop. In deze barometer worden zeven dimensies onderscheiden. Uiteraard zijn zij ook aan elkaar verbonden en overlappen zij deels, maar elke dimensie levert unieke informatie en is niet te reduceren tot één van de andere aspecten van hoop.

HOOPBAROMETER - ASPECTEN

De verschillende dimensies van hoop worden in de Hoopbarometer gemeten aan de hand van bestaande instrumenten, zoals de Adult Trait Hope Scale van psycholoog Rick Snyder¹ en stellingen uit de Comprehensive Hope Scale van psycholoog Anthony Scioli², in combinatie met nieuwe en aangepaste schalen toegespitst op de specifieke dimensies.

1 *Cognitieve hoop*

De cognitieve dimensie van hoop omvat de gedachten en overtuigingen die mensen hebben over de mogelijkheid een gehoopt doel te bereiken, en de verschillende paden die zij kunnen nemen om dit voor elkaar te krijgen.

2 *Emotionele hoop*

De gevoelens die gepaard gaan met hoopvolle gedachten vormen de emotionele dimensie van hoop. Deze emoties zijn minder bewust dan gedachten, zijn minder gemakkelijk te sturen, motiveren ons gedrag en zijn niet altijd rationeel, bijvoorbeeld wanneer we tegen beter weten in blijven hopen.

3 *Deugdzame hoop*

Deugdzame hoop kan worden omschreven als een morele en constructieve eigenschap die mensen in staat stelt om 'het juiste' na te jagen. Deugdzame hoop impliceert dat iemand hoop blijft houden dat een betere toekomst mogelijk is, ook in tijden van tegenslag. Ook doet deugdzame hoop altijd recht aan het belang van andere mensen.

¹ Snyder, C. R., C. Harris, J.R. Anderson, S.A. Holleran, L.M. Irving, S.T. Sigmon, L. Yoshinobu, J. Gibb, C. Langelle and P. Harney (1991). The will and the ways: Development and validation of an individual-differences measure of hope. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60: 570-585.

² Scioli, Anthony; Michael Ricci; than Nyugen and Erica R. Scioli (2011). Hope: its Nature and Measurement. *Psychology of Religion and Spirituality* 3(2): 78-97.

4 *Sociale hoop*

Mensen zijn sociale wezens, en wanneer zij hun doelen najagen, doen zij dit zelden helemaal in isolatie van anderen. Sociale hoop impliceert dat mensen vertrouwen dat anderen in hun omgeving hen ondersteunen hun doelen na te jagen.

5 *Verwachtingen*

Economische activiteit wordt in sterke mate gedreven door hoop. Mensen investeren, nemen risico's, handelen, produceren en consumeren in de hoop dat dit hun leven of dat van anderen op de lange of korte termijn verbetert. Negatieve verwachtingen zorgen daarentegen voor terughoudendheid.

6 *Institutionele hoop*

Doorgaans wordt hoop gezien als een voornamelijk individuele ervaring, maar ook op maatschappelijk niveau speelt hoop een belangrijke rol. Wanneer mensen weinig vertrouwen hebben in de belangrijke maatschappelijke instituties zoals de overheid, het rechtssysteem of de politie, neemt de hoop om als maatschappij te ontwikkelen sterk af.

7 *Spirituele hoop*

Voor veel mensen is hoop een onderdeel van hun (christelijke) geloof. Maar ook voor niet religieuze mensen kan hoop gebaseerd zijn op een geloof in iets 'dat groter is dan henzelf', zoals een hoger doel of waarde, spirituele overtuiging, of transcendente ervaring.

Empirisch onderzoek

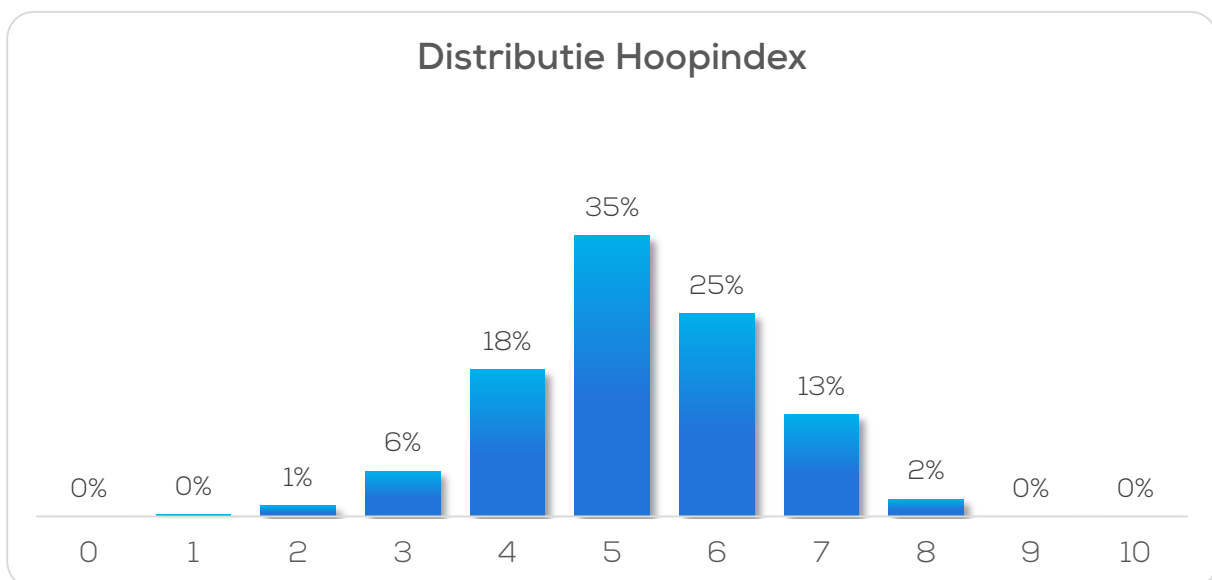
Om een eerste indruk te krijgen van de hoopvolheid van Nederlandse burgers, is een empirisch onderzoek gedaan met behulp van de Hoopbarometer. Deelnemers aan dit onderzoek zijn Nederlanders van 15 jaar of ouder die een online vragenlijst hebben beantwoord. De gegevens zijn verzameld van dinsdag 10 januari 2017 tot en met vrijdag 13 januari 2017, waarbij 515 personen hebben meegedaan aan het onderzoek.

Respondenten werden eerst gevraagd te evalueren hoe hoopvol ze zijn. Vervolgens kregen de respondenten vragen over hun sociaal-economische en demografische achtergrond. We relateren de hoopevaluatie van de respondent aan deze achtergrondinformatie om te kunnen bepalen welke personen in de samenleving hoopvoller gestemd zijn en welke factoren geassocieerd zijn met hoop. Bij de berekening van gemiddelden zijn wegingsfactoren gebruikt om deze gemiddelden representatief te maken voor de Nederlandse bevolking. Hierbij is gewogen aan de hand van geslacht, leeftijd, werkstatus en opleidingsniveau. Meer informatie over de deelnemers aan dit onderzoek is te vinden in bijlage 1.

Hoop in Nederland

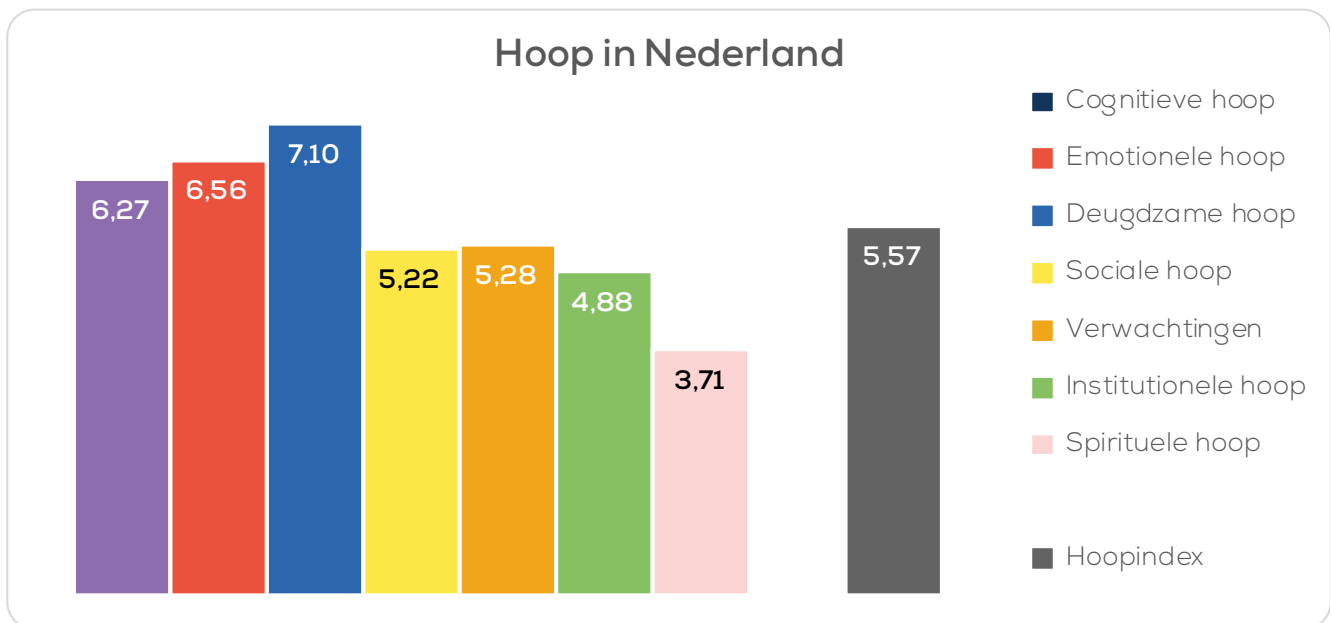
Hoe hoopvol zijn Nederlanders? En op welke vlakken zijn zij meer of minder hoopvol? De 'hoopindex' is het gemiddelde van de zeven dimensies van de Hoopbarometer. Op deze index scoren Nederlanders gemiddeld een 5,57 op een schaal van 0 tot 10. Hoe hoog is deze score in vergelijking met andere landen? Helaas is er weinig cross-nationaal onderzoek op het vlak van hoop beschikbaar. Alleen verwachtingen en institutionele hoop worden op dit moment gemeten in wereldwijde enquêtes zoals de World Values Survey en de Gallup World Poll. Nederland scoort met name op verwachtingen relatief laag vergeleken met andere welvarende landen ⁷.

Wanneer we naar de distributie van de hoopindex kijken, zien we dat de grootste groep respondenten, namelijk ruim een derde, in dit onderzoek met een 5 precies in het midden van de index scoort. Deze mensen zijn dus niet wanhopig, maar ook zeker niet zeer hoopvol. Zo'n 40% van de respondenten scoort een 6 of hoger en zo'n 25% scoort een 4 of lager. We kunnen dus stellen dat iets minder dan de helft van deze groep 'hoopvol' is terwijl een kwart juist weinig hoop heeft.

⁷ Pleeging, E. & M. Burger (2016). Consumentenvertrouwen en hoop in de economie. Geluk, Hoop & Liefde: Emoties als drijfveer. Dossier Economisch Statistische Berichten, 101(4742S): 47-51.

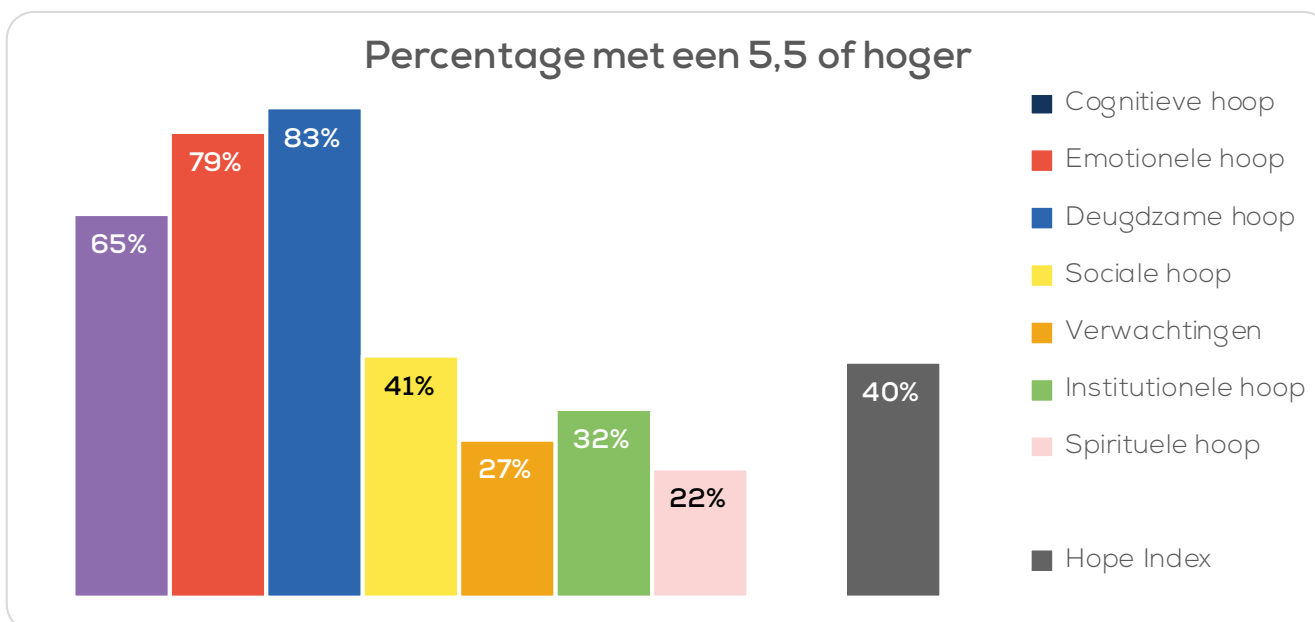
Deze relatief lage scores op hoop zijn temeer opvallend gezien Nederland – naast een van de rijkste landen – als een van de gelukkigste landen te boek staat; in de jaarlijkse ranglijst van het World Happiness Report staat Nederland stevast in de top 10. We kunnen dan ook stellen dat in Nederland momenteel – net als veel andere West-Europese landen – gekenmerkt wordt door een cultuur van angst: tevredenheid met het heden, maar pessimisme over de toekomst.

Dimensies van hoop in Nederland

Wanneer we naar de verschillende dimensies van hoop kijken, zien we dat de respondenten met een 7,10 het hoogst scoren op deugdzame hoop en met een 3,71 het laagst op spirituele hoop. Verder valt op dat op de meer individuele dimensies, dus cognitieve, emotionele en deugdzame hoop, hoger wordt gescoord dan op de meer sociale en maatschappelijke dimensies, dus sociale en institutionele hoop en verwachtingen. Een zelfde beeld zien we terug als we kijken naar verschillen in maatschappelijke versus persoonlijke tevredenheid ⁸. Ook hier zien we dat mensen wel positief zijn over hun eigen leven, maar de toekomst van onze maatschappij somberder inzien.

⁸ Ridder, J. den, P. Dekker, P. van Houwelingen & E. Schrijver (2016). Burgerperspectieven 2016 I. Kwartaalbericht van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven.

We kunnen stellen dat de respondenten die een 5,5 of hoger scoren op een bepaalde dimensie 'voldoende' hoopvol zijn. Wanneer we naar de percentages kijken van respondenten met zo'n voldoende, zien we opnieuw dat de meerderheid van de mensen persoonlijke hoop ervaart terwijl een veel kleinere groep maatschappelijke of sociale dimensies van hoop ervaart.

De dimensies van hoop

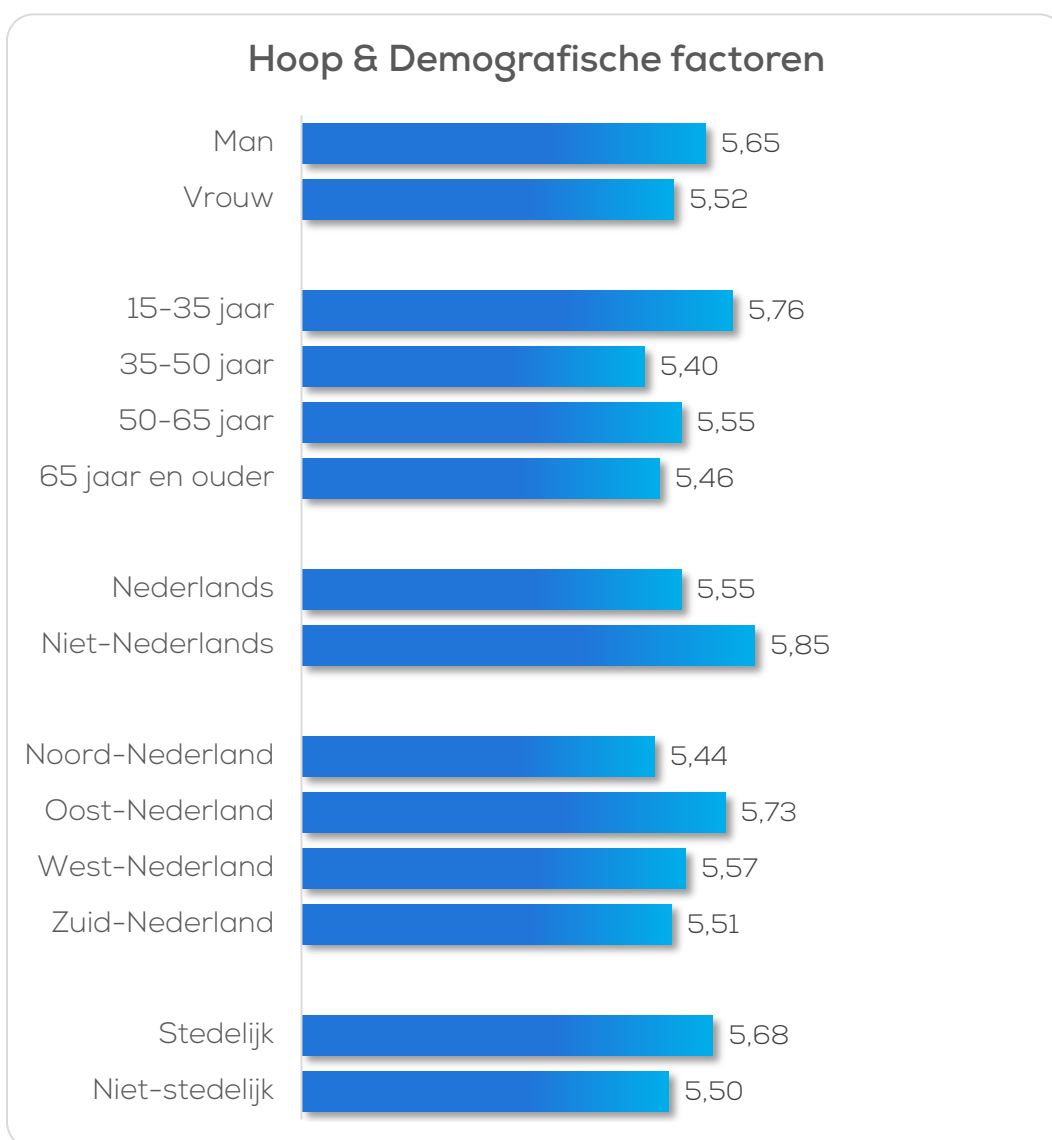
De verschillende dimensies van hoop zijn aan elkaar verbonden en overlappen deels, maar blijken ook unieke aspecten te zijn. Wanneer we kijken naar de relaties tussen de verschillende dimensies, zien we dat emotionele, cognitieve, deugdzame en in mindere mate sociale hoop sterk met elkaar samen hangen. Institutionele en spirituele hoop en (economische) verwachtingen hebben daarentegen een minder sterke relatie, onderling en met de andere aspecten. Alle relaties zijn wel positief en significant. Hieruit kunnen we afleiden dat de verschillende aspecten van hoop inderdaad unieke delen zijn van één concept.

Tabel 1: Correlatie's tussen de zeven dimensies van hoop

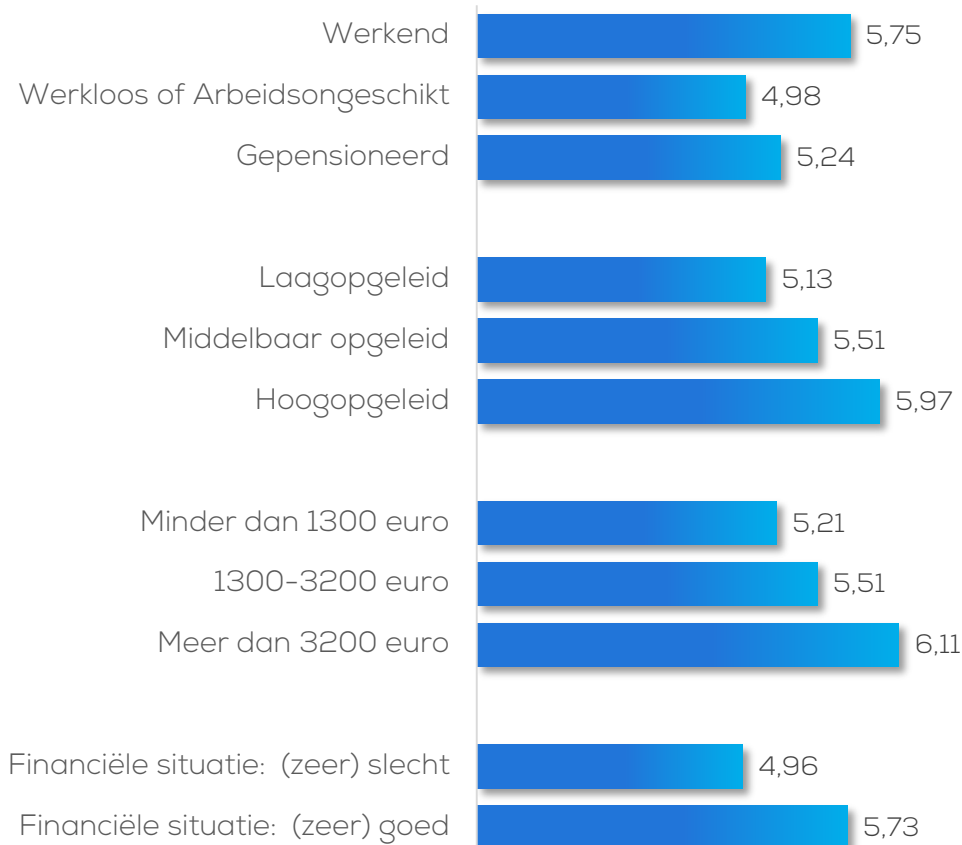
Cognitieve hoop						
Emotionele hoop	0,68					
Deugdzame hoop	0,72	0,61				
Sociale hoop	0,42	0,42	0,40			
Verwachtingen	0,24	0,32	0,21	0,25		
Institutionele hoop	0,25	0,27	0,28	0,34	0,21	
Spirituele hoop	0,20	0,28	0,22	0,21	0,08	0,21

Hoop & demografische factoren

Zijn verschillende groepen Nederlanders meer of minder hoopvol? Als we allereerst kijken naar demografische factoren, zien we geen heel grote verschillen. Mannen zijn iets hoopvoller dan vrouwen, mensen met een niet-Nederlandse achtergrond en inwoners van stedelijke gebieden scoren iets hoger dan andere groepen, maar deze verschillen zijn grotendeels verwaarloosbaar. Ook leeftijd en regio lijken van beperkte invloed op het hoopgevoel van mensen

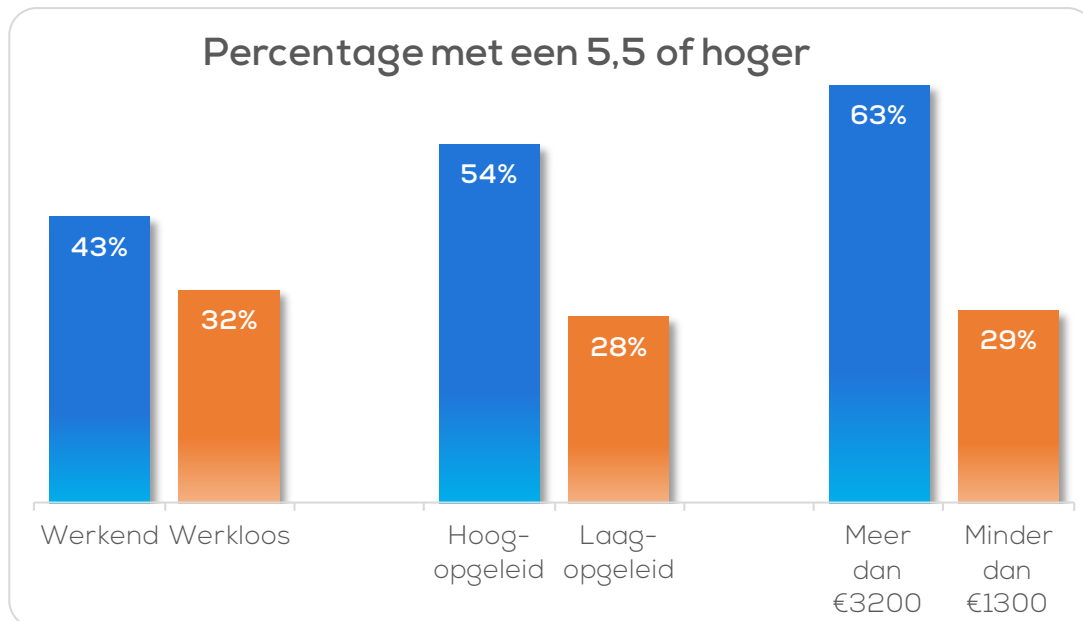

Hoop & Werk, inkomen en opleiding

Hoop & werk, inkomen en opleiding

Werk, inkomen en opleiding lijken een grotere rol te spelen in hoe hoopvol we ons voelen. Werkenden zijn flink hoopvoller dan degenen die werkloos of arbeidsongeschikt zijn. Ook hoogopgeleiden, mensen met een hoog inkomen en degenen die hun financiële situatie als (zeer) goed omschrijven zijn flink hoopvoller dan andere groepen.

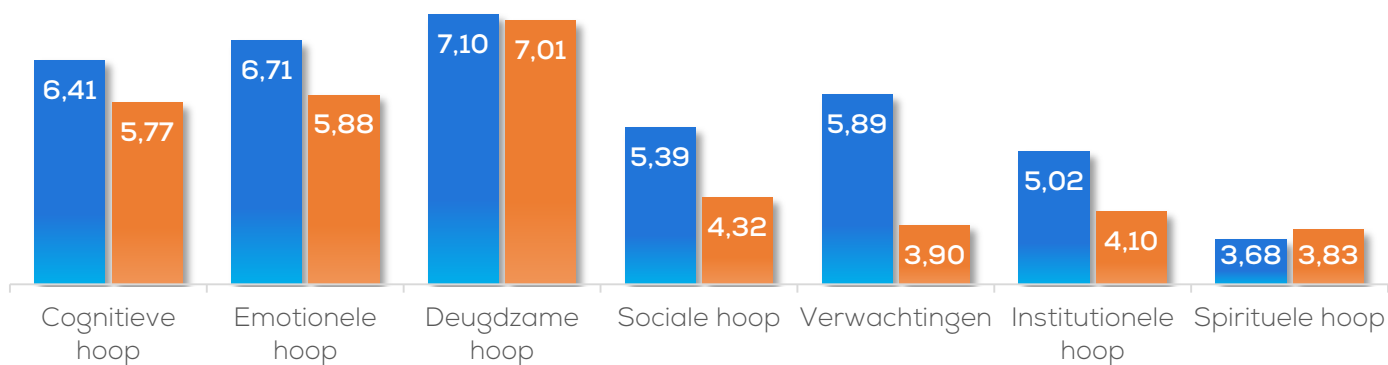

Ook wanneer we kijken naar het percentage respondenten met een score van 5,5 of hoger, zien we dat werklozen, laagopgeleiden en mensen met een laag inkomen aanzienlijk minder vaak een voldoende scoren dan werkenden, hoogopgeleiden en mensen met een hoog inkomen. Hier zien we dus dat juist de mensen die hoop kunnen gebruiken, minder hoop hebben.

Wanneer we naar de specifieke dimensies van hoop kijken, zien we dat werklozen op alle dimensies lager scoren dan werkenden, behalve op deugdzaam en spirituele hoop. Mensen met een laag inkomen scoren alleen op spirituele hoop niet lager dan degenen met een hoog inkomen. Hetzelfde geldt voor het verschil in hoop tussen hoog- en laagopgeleide mensen.

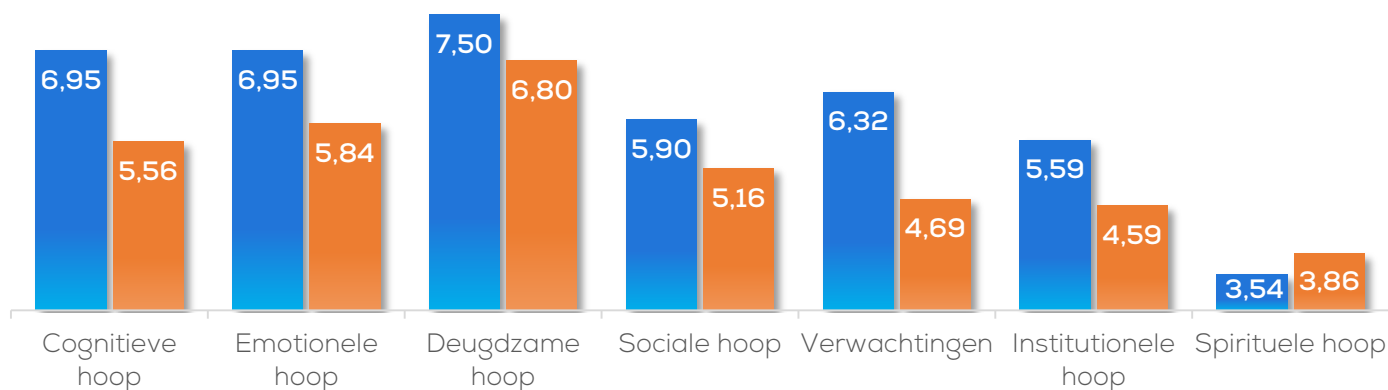
Hoop & Werk

■ Werkend ■ Werkloos

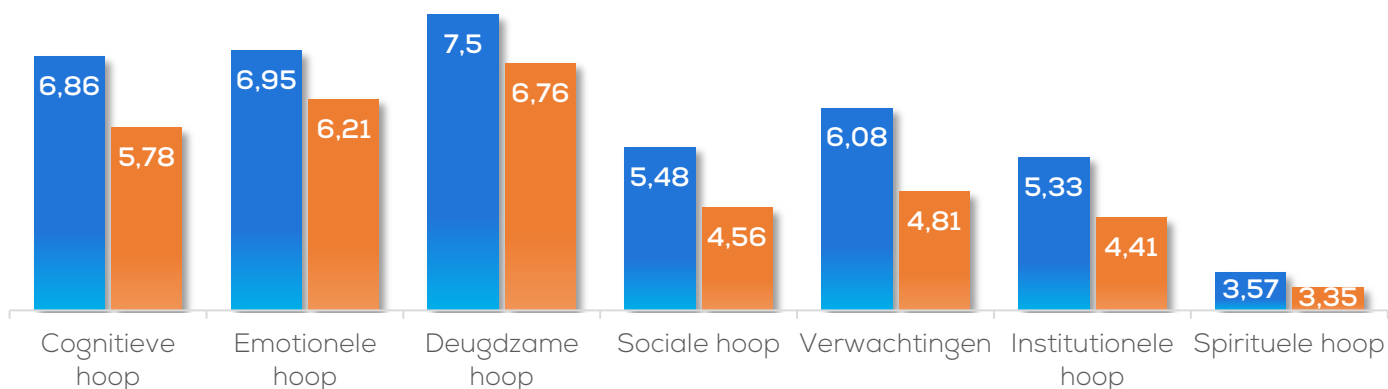
Hoop & Inkomen

■ Hoog Inkomen ■ Laag Inkomen

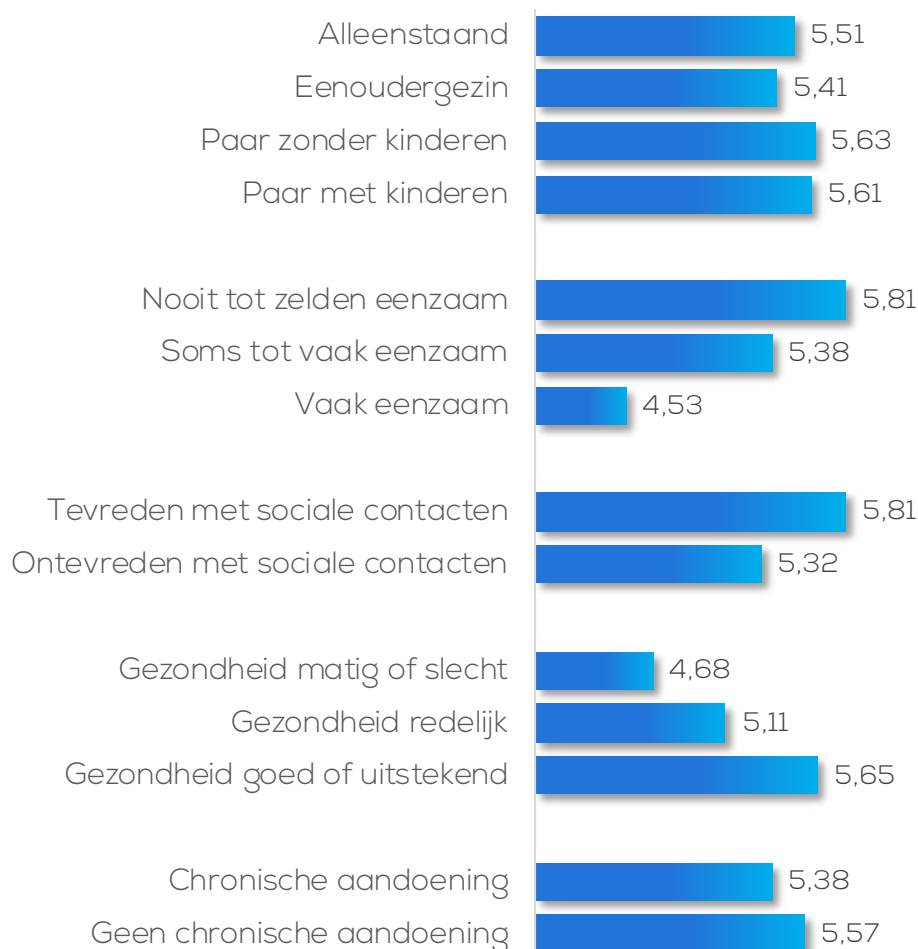

Hoop & Opleidingsniveau

■ Hoogopgeleid ■ Laagopgeleid

Hoop & Persoonlijke situatie

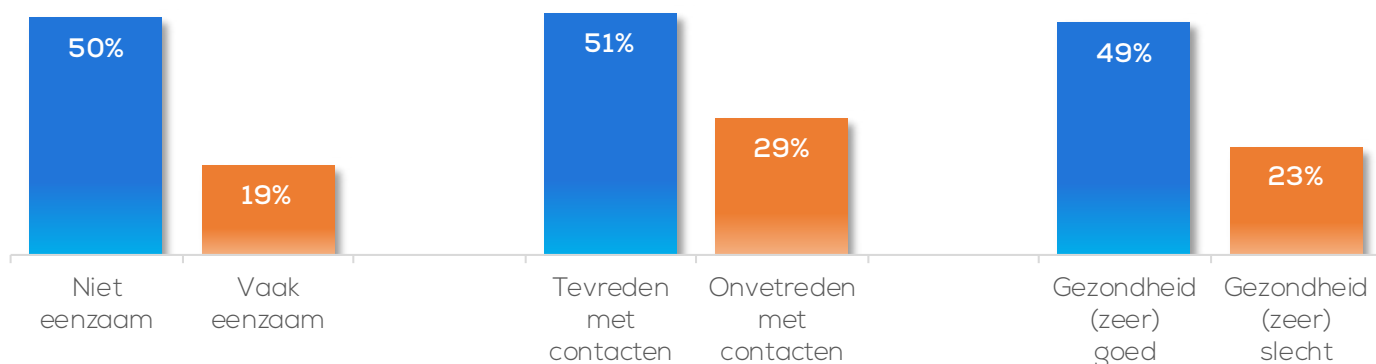

Hoop & persoonlijke situatie

De persoonlijke situatie van mensen, zoals hun gezinssamenstelling, sociale contacten en gezondheid hebben ook een matige tot sterke relatie met hoop. Eenoudergezinnen blijken iets minder hoopvol dan andere huishoudens, maar dit verschil is slechts klein. Mensen die zich vaak eenzaam voelen, scoren daarentegen flink lager op hoopvolheid. Ook mensen die ontevreden zijn met het aantal sociale contacten dat zij hebben, zijn minder hoopvol. Verder zien we dat mensen die chronische gezondheidsproblemen hebben, minder hoopvol zijn dan anderen.

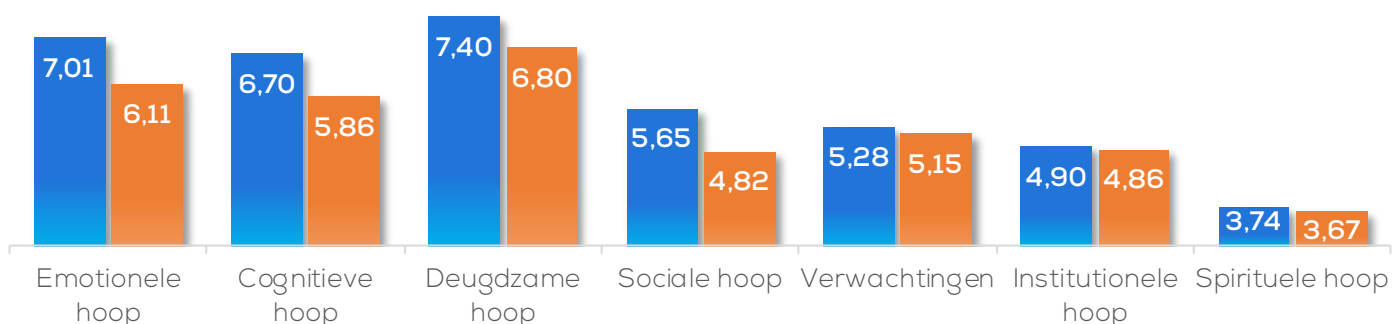
Ook wanneer we kijken naar de percentages mensen met 'voldoende' hoop, zien we dat aanzienlijk minder mensen hoopvol zijn wanneer zij zich vaak eenzaam voelen, ontevreden zijn met hun sociale contacten of hun gezondheid als slecht typeren.

Percentage met een 5,5 of hoger

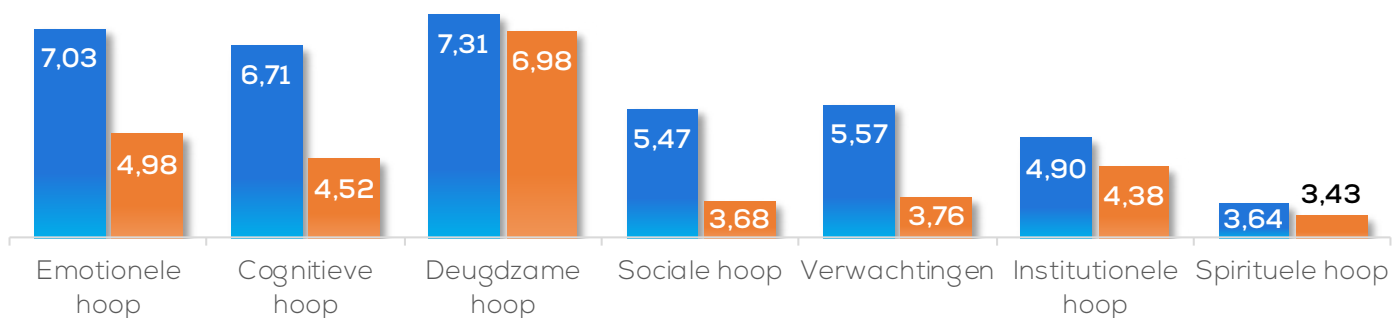
Hoop & Sociale contacten

■ Tevreden met sociale contacten ■ Ontevreden met sociale contacten

Hoop & Eenzaamheid

■ Nooit tot zelden eenzaam ■ Vaak eenzaam

Wanneer we naar de specifieke dimensies van hoop kijken, zien we dat mensen die niet tevreden zijn met hun sociale contacten lager scoren op emotionele, cognitieve, deugdzame en met name op sociale hoop. Dit verschil is nog groter bij mensen die zich vaak eenzaam voelen, deze mensen scoren flink lager op met name emotionele, cognitieve en sociale hoop, en op verwachtingen. Deze mensen scoren echter niet veel lager op deugdzame en spirituele hoop.

Toepassingen van de hoopbarometer

Tot slot: samenvatting en toepassing van de hoopbarometer

Deze Hoopbarometer 1.0 is opgesteld als instrument om meer zicht en grip te krijgen op hoop als één van de belangrijkste drijfveren van menselijk denken, voelen en handelen. In een eerste nulmeting met behulp van de barometer zien we dat de Nederlandse bevolking momenteel niet wanhopig is, maar ook niet bijzonder hoopvol. Hoewel men redelijk hoopvol lijkt over hun eigen leven, blijkt men op sociaal en maatschappelijk vlak minder optimistisch. Bovendien zien we dat juist kwetsbare groepen in de samenleving, zoals werklozen, mensen met een laag inkomen of degenen die zich sociaal geïsoleerd voelen, weinig hoop ervaren.

Welke effecten zou deze relatief sombere instelling kunnen hebben? Uiteraard is er op deze vraag geen eenduidig antwoord te bieden. Wel kunnen we een eerste inkijkje bieden in een aantal maatschappelijke effecten, wanneer we kijken naar recent onderzoek naar verwachtingen en politieke voorkeur¹. Hierbij valt op dat minder hoopvolle mensen vaker stemmen op protestpartijen en minder vaak op meer gematigde partijen. Op deze wijze lijkt een gebrek aan hoop dus bij te kunnen dragen aan een verharding en polarisering van het politiek debat, met alle maatschappelijke gevolgen van dien.

Maar ook voor organisaties kan het meten van hoop relevant zijn. Uit bestaand onderzoek blijkt dat hoopvolle mensen beter kunnen omgaan met verandering, meer openstaan voor de meningen van anderen, tevredener zijn met hun leven en gezonder gedrag vertonen^{20 11}. Een hoopvolle organisatie kan dus bouwen op de flexibiliteit en inzet van haar medewerkers.

Een volgende stap voor onderzoek zou zijn om meer inzicht te krijgen in de effecten van hoop en de wijzen waarop hoop vergroot kan worden. Vanuit de positieve psychologie worden al enkele handreikingen geboden voor individuen en organisaties⁴, maar zeker op maatschappelijk niveau is hier nog veel winst te behalen. Hopelijk kunnen inzichten vergaard met deze hoopbarometer hieraan bijdragen.

¹ Ridder, J. den, P. Dekker, P van Houwelingen & E. Schrijver (2016). Burgerperspectieven 2016 I. Kwartaalbericht van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven.

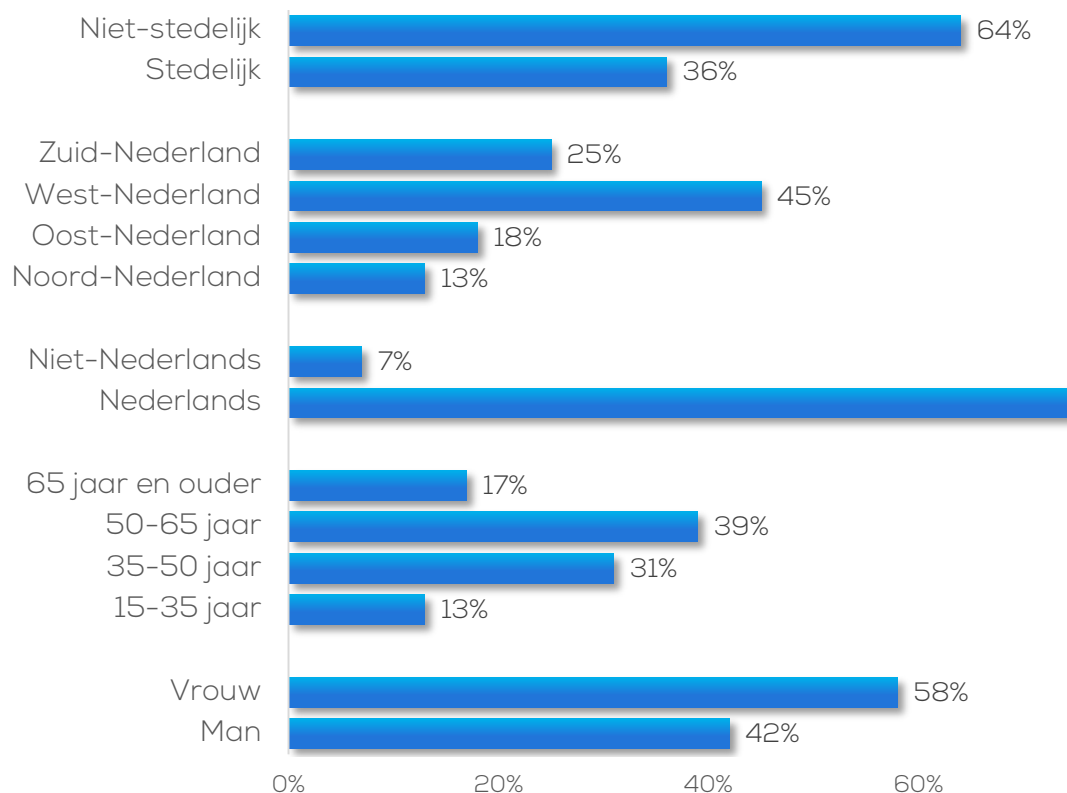
²⁰ Snyder, R. (2000). The past and possible futures of hope. *Journal of Social and Clinical Psychology* 19(1):11-28.

¹¹ Reichard, R.J, J.B. Avey, S. Lopez & M. Dollwet (2013). Having the will and finding the way: A review and meta-analysis of hope at work. *The Journal of Positive Psychology* 8(4): 292-304.

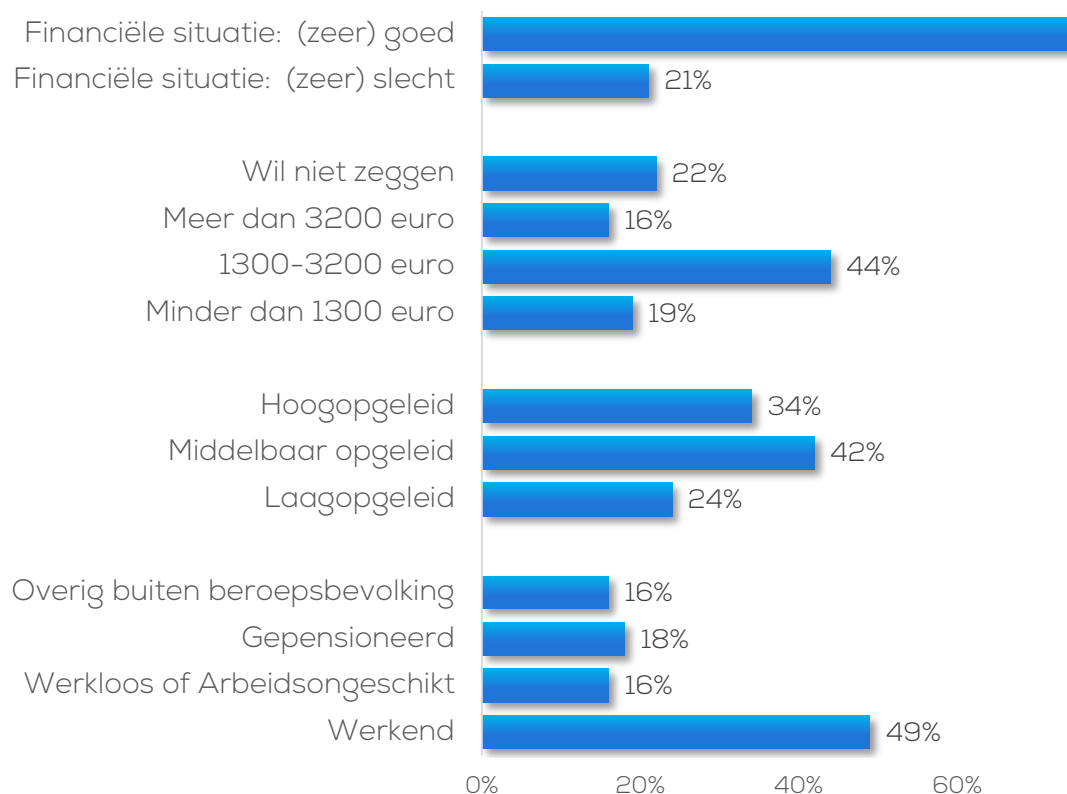
¹² Jacobs, M. & M. Steeneveld (2016). Train je team in hoop & psychologisch kapitaal. *Tijdschrift voor Positieve Psychologie*, 3: 57-60.

Bijlage 1: Beschrijving sample

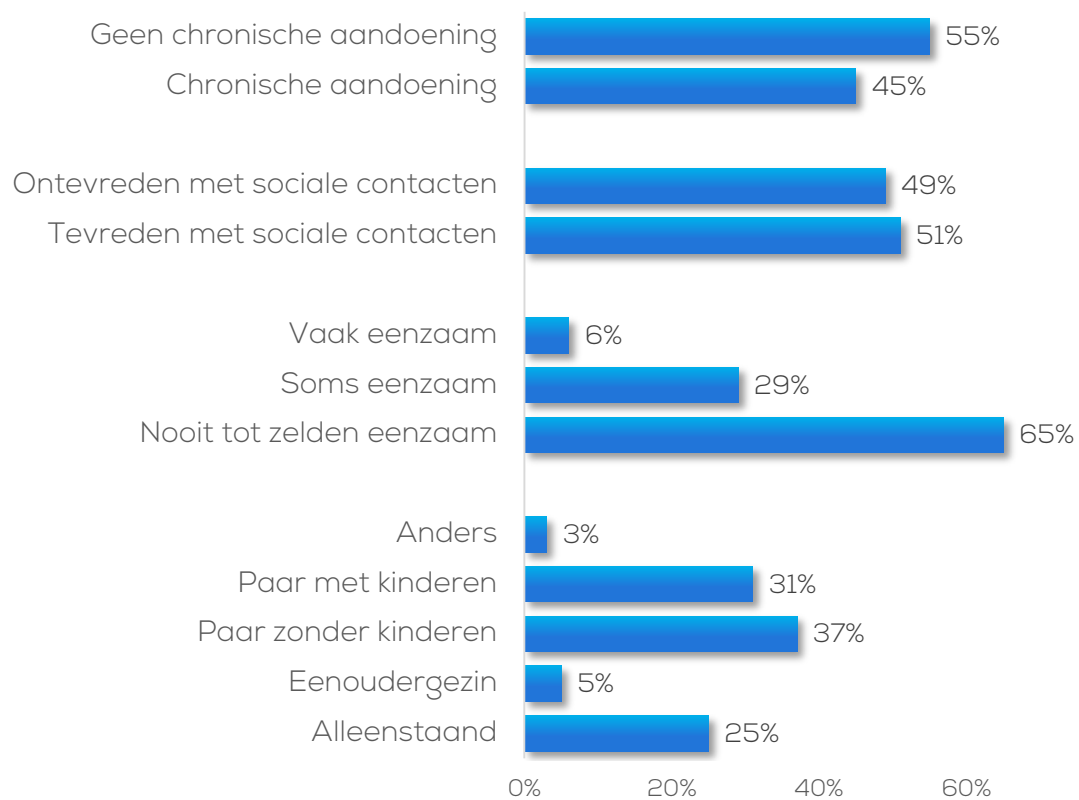
Demografische factoren

Werk, inkomen en opleiding

Persoonlijke situatie

Diep in onszelf dragen wij hoop:
als dit niet het geval is,
is er geen hoop.
Hoop is een kwaliteit van de ziel
en hangt niet af
van wat er in de wereld gebeurt.
Hoop is niet voorspellen of vooruitzien.
Het is een gerichtheid van de geest,
een gerichtheid van het hart,
voorbij de horizon verankerd.
Hoop in deze diepe en krachtige betekenis
is niet hetzelfde als vreugde
omdat alles goed gaat
of bereidheid om je in te zetten
voor wat succes heeft.
Hoop is ergens voor werken
omdat het goed is,
niet alleen omdat het kans van slagen heeft.
Hoop is niet hetzelfde als optimisme,
evenmin de overtuiging
dat iets goed zal aflopen.
Wel de zekerheid dat iets zinvol is
afgezien van de afloop,
het resultaat.

Vaclav Havel